

Quod multo magis valet pro aliis, qui sui juris sunt atque pro suo libitu ita agere velint¹. Cf. quae dicta sunt de fide.

652 2. Licetne advocare ministrum haereticum, ut moribundo suae sectae ritus religiosos administret?

R. Habemus responsum S. Officii d. d. 15. Mart. 1848, quod interrogatum, num id liceat monialibus in nosocomio ministrantibus, respondit „negative“ seu: „*debere eas passive se habere*“. Quod prorsus sustinendum est juxta interrogata: nam advocare, ut ritum suum administret, ministro *id dicere*, nihil est, nisi ab illo aliquid petere, quod sine peccato (saltem objectivo) facere nequit; quod sane non licet. V. Gury *casus consc.* I. n. 202.

Verum indicare tantum, esse hominem moribundum acatholicum, qui cupiat ejus praesentiam, etsi praevideatur, ministrum ritus suos haereticos peracturum esse: est *cooperatio materialis*. Cooperatio est ex se satis remota quidem, attamen pro adjunctis necessaria, ut illa ritus administratio fiat, insuper agitur de re gravissima erga moribundum. Quare censeo, requiri *gravem omnino causam*, ut sic agere liceat; gravis autem causa hinc non solum ex privato incommodo sumenda est, sed maxime ex bono communi, cui multum derogaretur, si ex denegatione talis nuntii odium publicum catholicae religionis excitaretur, atque monialibus facultas multa bona praestandi interciperetur. Idem censet Auctor anonymus *Cas. consc. de liberalismo* II. Sect. I. n. 32 sq.

Nihilominus pro posse curandum esset, ut moribundo, quem in bona fide versari suppono, aliter provideretur, nimirum ut cum ipso actum perfectae contritionis post alios actus necessitate medii necessarios elicerent.

¹ Cf. infra „*Instructionem Vicarii Urbis*“: quae sub gravi prohibet, quominus aliquis etiam curiositatis causa templa haereticorum adeat, quando eorum ritus aut conciones celebrantur. Haec autem solum ratione circumstantiarum, aut positivo praecepto absolute prohibita videntur esse; nam alias secluso periculo, scandalo, ritusque acatholici participatione ea gravia peccata non videntur esse: imo folium periodicum „*Linzer Quartalschrift*“ anno 1882 pag. 143 hoc sensu sumit responsum S. Officii 14. Januarii 1818: „An liceat catholicis adire templa haereticorum“ Resp. „Licere, si adeant merae curiositatis causa, absque ulla communicatione in sacris: Adire enim templa haereticorum est actus in se indifferens, qui non nisi a pravo fine, vel ex circumstantiis efficitur malus.“ Et quamquam suspicor, S. Officium non intendisse hoc responsum extendere ad tempora illa, quibus concio aut ritus haereticus celebretur, sed alia tempora attendisse; tamen in Germania aliisque regionibus haereticis vel mixtis communis sensus est, nisi adjuncta periculi etc. adsint, illam haereticis templi visitationem non esse graviter illicitam. Ad hanc rem, assistentiam dico cultui acatholico exhibitam, prudenter notarunt Patres Conc. plen. Baltim. I. et II. (art. 400 v. Coll. Lac. III col. 507 et 147): „Quum sapientissimo consilio per leges ac statuta Rerum publicarum cautum sit, ne potestas saecularis ullum usurpet jus sese in rebus sacris immiscendi, meminerint Episcopi, quo maximo possunt studio, apud auctoritatem civilem laborandum, prudenter tamen, prout Dominus suggererit, ne unquam catholici, qui vel militiae vel classi adscripti sunt, cultui acatholicorum contra suam conscientiam adesse cogantur.“ Igitur non raro videtur accidere, ut sive milites, sive nautae, sive ii, qui carceribus detinentur, nisi vapulare velint, cogantur sacris haereticorum interesse, quando catholicorum sacris assistendi occasio nulla est. Quod quum fiat potius ordinis causa, non in odium fidei, neque quisquam cogatur, illis sacris *formaliter* seu cum cultus exhibitione interesse: consentio cum Kenrick et Konings putantibus, haec ex tam gravi causa non esse illicita; edocendos tamen catholicos esse, ne fidei detrimentum sumant neve *formaliter* rituum haereticorum participes evadant.

3. Licetne pro ministro acatholico in similibus circumstantiis mensam⁶⁵³ parare, in qua vult ritum suum conficere, in ipso ritu utensilia, panem et vinum porrigere?

R. Haec omnia, quum ex sese non sint ipsius falsi ritus exercitium, sed actiones indifferentes, quae dirigi et assumi possint ab altero ad fines prorsus honestos et licitos, continent materialem cooperationem tantum, idque ad rem objective peccaminosam, quae impediri nullatenus possit.

Cooperatio quidem est multo propinquior, quam cooperatio sub 2; at minister acatholicus jam supponitur *multo paratior* ad agendum. Quare de liceitate vix aliter dicendum esse puto, ac in numero priore, vid. requiri causam omnino gravem, eamque sufficere, maxime si respectum ad bonum publicum habet. (Si enim de solo incommodo privato sermo est, id valde grave esse debet.) Practice tamen id caveri potest et generatim debet, ne tempore ipsius ritus servitium immediate praestetur: quia tali modo ipsarum rerum praeparatio et procuratio remotior cooperatio est.

Cavendum etiam est, ne ejusmodi actiones ab acatholico ministro postulentur neve a catholicis exhibeantur quasi signum, quo unionem quandam catholicae et acatholicae religionis, vel indifferentismum quandam religiosum profiteantur.

4. Licetne pulsare campanas in templo acatholico, quo asseclae acatholice⁶⁵⁴ sectae ad concionem etc. convocentur?

R. 1) Videri potest alicui re ipsa convocatio ad concionem haereticam esse, ideoque intrinsecus mala atque formalis ad haereticum ritum cooperatio. Et vere, si quis sponte haec agit, id ita esse posse, vel saltem esse utcumque *approbationem* acatholici ritus et concionis, non nego. Cf. Noldin in *Libellis periodicis Oenipontanis seu Zeitschrift für katholische Theologie*, vol. 3. p. 511.

R. 2) At si quis ostendit, se quodammodo coactum id agere, seque ipsum ritum acatholicum detestari, non puto, illam actionem necessario pro *convocatione* vel *approbatione* ex parte pulsantis debere haberi. Ex natura rei pulsare campanas *signum est* seu nuntius alicujus rei; est igitur idem ac nuntium dare aliis, mox haberi concionem acatholicam: quod *materialis* est cooperatio. — Verum quia facillime pro invitatione sumitur adeoque cum formali cooperatione proxime cohaeret, puto id non licere, nisi ex valde gravi causa, e. g. ad evitandam extremam necessitatem aliave similia mala, neque tum sine sufficienti signo protestationis. Cf. Laymann, qui paulo etiam benignius loquitur de aedituo acatholico nunc ad fidem converso, sed interim pro brevi tempore victui necessariis destituto (*de car. c. 13 n. 5*).

5. Licetne catholicis cum acatholicis *convenire*, ut eodem tempore campanae pulsentur, quo melius per totam urbem asseclae et catholicae et acatholicae religionis pulsum audiant et tempestive in templo adsint?⁶⁵⁵

R. Quamquam nihil obstat, quominus catholici ex sua parte etiam utantur signo per campanas haereticorum datas, tempus divini officii sic accommodantes: tamen ex conventionem cum haereticis id statuere, quum hoc semper libere et sponte fiat neque aliter fieri possit, puto illicitum esse, eo quod contineat sive *approbationem* convocandi haereticos ad suos ritus sive ipsam hanc *convocationem*.

6. Licetne in templo haeretico pulsare organa cantumve dirigere?⁶⁵⁶

R. 1) Haec si sponte exercentur, seu lucri causa, clare continent cultus acatholici *approbationem* et *promotionem*, ejusque *formalem* cooperationem.

R. 2) Imo etsi constaret, haec coacte fieri: nihilominus quando in ritu religioso acatholico fiunt, ab ipso illo ritu, cujus ornamentum sunt, non possunt separari, ac proin tamquam formalem cooperationem intrinsecus mala esse puto (cf. infra instructionem a Leone XIII. sancitam). Quod clarius quidem apparet in cantûs directione aut in ipso cantu; at etiam in pulsandis organis videtur inesse. Excipe, nisi forte instrumentorum musicorum concentus *inter* ritum quidem religiosum fieret, sed non ut ejus pars vel ornamentum, sed v. g. in honorem principis acatholici praesentis.

R. 3) Si agitur non religiosi ritûs celebratio, sed festivitas profana seu civilis, ejusmodi organi seu instrumentorum pulsatio, etsi cantica sint acatholica, horum decantationis materialis tantum, etsi proxima cooperatio sunt (totius quidem celebritatis pars formalis sunt, at festivitatem sumimus esse licitam in se), siquidem ejusdem melodiae plura sunt cantica. Quare valde gravis causa hanc cooperationem excusabit.

Cantum autem dirigere, si vere haereticus est, i. e. haeresin continet, difficile erit, a peccato excusare: imo si solummodo ex libro haereticorum religioso desumatur, gravissima lex ecclesiastica communiter obstat, quominus sine peccato gravi id fieri possit.

657 7. Licetne conficere res falso cultui maloque usui destinatas?

R. 1) Si res illae usum bonum vel indifferentem habere prorsus non possunt, sed solummodo usum (graviter) malum, ea conficere nunquam licet, quia est mali finis formalis cooperatio: sed hujusmodi sunt res paucissimae.

R. 2) Si habere quidem possunt bonum vel indifferentem usum, re ipsa autem pro utentium conditione habiturae non sunt: cooperatio ex se non formalis, sed materialis est, verum eo propinquior ad malum, ideoque eo graviorem causam, ut liceat conficere, requirens, quo magis natura rerum ad malum usum inclinet, et quo magis constet de malo usu petentium.

Sic idola conficere, quum *possint* habere usum indifferentem ad ornandos hortos, domos, non absolute illicitum est: verum si postulantur ab idololatra, qui vult iis uti ad superstitionem, sola gravissima causa (vel, ut Tamb. l. c. n. 38 dicit, *urgentissima* causa) excusare potest cooperantem a peccato: atque insuper ita se gerere debet, ut haec confectio atque venditio non videatur ex ipsa idoli veneratione procedere. — Licetum esse ea conficere, si postulantur ut ornatus sine ulla superstitione, adeo patet, ut superfluum sit commemorare. Videri etiam potest Bonacina *de contract.* d. 3 q. 2 p. 2.

Idem dic de vestibis sacris ad usum superstitiosum, maxime si contineant signa quaedam superstitiosa, vel falso numini honorifica. Imo pro diversa talium signorum expressione fieri potest, ut eorum confectio sit absolute illicita: quia etiam signis loqui possumus, sed honorifica loqui de falso numine, quando ab aliis pro serio honore habetur, intrinsecus malum est¹.

¹ Quae de idolo atque superstitiosis signis dicta sunt, applica etiam ad idolorum templa. Quare recte Gallo („*Suppetitiae Miss.*“ tom. 1 pag. 197) negat, huc referri posse, quae S. Alph. tacite docet de extruendis haereticorum templis (v. infra ad 8), sed idoli sacellum construere pro re nata aut nunquam, aut tantum ex gravissimi mali metu licetum fieri.

Sic etiam tempore persecutionis Japonicae interrogantibus, num liceat Christianis fidelibus in Japonia extruere templa et altaria idolorum, Roma prorsus negandum esse respondit. (V. Hergenröther *Handb. der Kirchengesch.* VII. Period. n. 334.)

Paulo mitius loquendum videtur de signis et emblematis franco-murarium et similibus sectarum. Videlicet vix quidem adhiberi possunt, nisi ad pravum hujus sectae usum; at ille usus in se superstitionem nondum continet, sed dirigitur tantum ab asseclis ad pravos fines; insuper absolute ludendi causa aliquis iis rebus uti potest. Quare puto, generatim quidem non licere artificii, eas res conficere; licere tamen, si alias non habet unde vivat, in quasi-extremam necessitatem conjiciendus. Verum semper cavendum, ne ostendat ipsius pravi finis sectariorum complacentiam seu approbationem: a quo cavere coram sectariis, valde difficile erit. — Secundum haec etiam judicandum est de ornamentis in aedibus sectariorum faciendis. — Imo si ageretur de exornando idolo, vel de superstitiosis ornamentis in idoli templo faciendis seu appendendis, putarem id nunquam licere, quia haec in illis circumstantiis necessario tendunt ad malum usum et falsi cultûs honorem.

8. Aliter dicendum est de aedificandis templis haereticorum. 658

Nam quum in iis ipsis nihil occurrat, quod aliquid, quod intrinsecus malum sit, exhibeat: pro diversis adjunctis haec cooperatio licita esse potest. At circumstantiae prorsus expendendae sunt.

1) Si agitur de locis, ubi liberum cultum publicum non habent, aut de secta recenter exorta, quae adhuc in formali rebellionem contra Ecclesiam est: nemo non videt, eos, qui aedificandis illorum templis operam dant, nisi forte *gravi causa* adacti, coram aliis re ipsa haeresim fovere, eique formaliter cooperari; facilius ipsi *opifices* seu operarii excusantur.

2) Si autem agitur de iis sectis, quae jam diu in pacifica possessione libertatis cultûs sunt: opifices gregarii causa mediocri videntur excusari, e. g. si artificii jam locaverant operam suam ad tempus pro quibuslibet aedibus erigendis, aut si alium laborem difficiliter inveniunt. — Pro architecto tamen rationem prorsus graviorem requiri puto, quam solam *hujus lucri* cessationem, v. g. si alioqui timeret, ne cum gravi suo damno plures a se suaeque artis usu averteret¹.

Cf. de hac re S. Alph. l. c. n. 72, Laymann *de car.* cap. 13 n. 4, Gury I. n. 252 (qui tamen severius indiscriminatim gravem causam requirit).

Idem fere valere videtur de solis aedibus franco-murarium etc. aedificandis, quum sit res in se honesta, et satis remote, imo remotius quam haereticorum templa cum malo usu conjuncta².

¹ Nihilominus confessarius attendere debet, in regionibus acatholicorum haec saepe ex leviori causa sine scrupulo a catholicis suscipi et agi, neque scandalum inde oriri: quare prudentiae est, haec silentio transmittere. Quod etiam in aliis quibusdam rebus ante oculos haberi debet.

² Instructio Eminent. Card. Vic. gen. Urbis ad parochos Urbis data die 12. Julii 1878 has normas pro usu parochorum et confessariorum constituit, a S. Pontifice Leone XIII. cum consilio collegii Cardinal. sancitas: quorum aliqua valere attendas, quaeso, pro loci circumstantiis, non pro omni loco eadem ratione:

1. „Excommunicationem speciali modo R. Pont. reservatam incurrunt omnes illi, qui, etiamsi sine animo adhaerendi haeresi, sed solum ex respectu humano, sectae haereticæ cujusvis denominationis nomen dant.“

2. „A fortiori eandem poenam incurrunt, qui participant in acatholicis functionibus seu officiis, quae vocantur, aut praedicatos audiunt, ex intentione illi adhaerendi, si forte — ut impie dicunt — sibi persuadeat.“

3. „Sic etiam incurrunt eandem excommunicationem, qui aliis auctores exsi-

650 9. Inde fere solvitur etiam, quid dici debeat de vendendis rebus, quae ad exercitium falsi cultus emuntur.

R. 1) Si res in se omnino indifferentes sunt, neque intentio mali usus ab emptore exprimitur, quamquam a venditore cognoscitur, videtur medioeris causa sufficere: nam cooperatio est valde remota, malus autem usus impediri nequit, imo fortasse ab emptore bona fide exercetur. Sic loquuntur Laymann, Busenb., S. Alph. l. c. de vendendo agno Judaeis sacrificaturis; idem de vino, quo ministri protestantes ad coenam ecclesiasticam utuntur etc.

R. 2) Si ab emptore ejusmodi res postulantur cum expressione mali usus, puto, requiri prorsus graviolem causam, ut licite vendi possint, idque ita faciendum, ut appareat (— id quod optime fit aliqua protestatione venditoris seu declaratione —), se *ad illum usum* quidem non vendere res suas,

stentes spiritualis ruinae, eos quomodocumque inducunt vel ire seu venire faciunt in aulas vel templa haereticorum ad eorum collationes audiendas.“

4. „Tandem eadem poena afficiuntur qui typis evulgant invitationes ad supradictas collationes seu conferentias, aut earum schemata, propterea quod tali modo favorem praestant propagationi aut confirmationi haeresis.“

5. „Strictissime autem prohibetur, quominus aliquis scienter, ex mera curiositate, ingrediatur aulas et templa protestantium tempore collationum, et graviter peccant omnes, qui ex mera curiositate audiunt conferentias protestantium, aut assistant etiam pure materialiter caeremoniis acatholicis, et omnes artifices, qui etiam solius lucri causa cantant aut instrumenta musica pulsant in templis protestantium, et typographi, etiam subalterni, qui, ne a suis heris dimittantur, collocant characteres ad imprimendos libros haereticos: quinimo si de libris haereticorum agitur, in quibus propugnatur haeresis, etiam illi typographi subalterni excommunicationem R. Pontifici specialiter reservatam incurrunt.“

6. „Neque eximuntur a peccato mortali architecti, conductores, opificum domini, qui curam et operam suscipiunt ad exstruendum et orandum aliquod templum protestanticum. Quod ad ipsos vero murarios aliosque opifices subalternos pertinet, ii possunt a peccato excusari, modo desit scandalum neve quae facere jubentur, fiant in contemptum religionis. Verum parochi et confessarii sedulam operam navare debent ad instruendos ejusmodi operarios, etiam ejusmodi cooperationem materialem illicitam evadere, quando ipsorum labor communiter habeatur pro signo profitendi falsam religionem, aut quando opus exstruendum aliquid prae se ferat quo directe exhibeatur reprobatio cultus catholici aut approbatio pravi cultus haeretici, aut quando constat, ipsos illos operarios ad laborandum vocari vel cogi ab haereticis in odium catholicae religionis; neque unquam licitam esse *intentionem* haeretico cultui cooperandi.“

7. „Tandem eo magis rei sunt gravissimi criminis parentes, qui, vere crudeles in filiorum animas, eos ad scholas protestanticas mittunt, nedum cogant. Evidens est, ejusmodi parentes in eorum agendi modo reprobandos prorsus esse, atque omni modo possibili curandum esse, ut resipiscant; interim vero eos arcendos esse a Sacramentis, utpote indignos et incapaces, donec filios suos ab ejusmodi scholis revocaverint.“

8. „Ipsi etiam filii, re in se spectata, ad talem scholam accedendo, certo gravis peccati rei sunt. Verum quando vere coguntur, confessarius considerare debet circumstantias personarum et rerum, atque cum iis agere debet juxta regulas probatorum auctorum pro talibus circumstantiis propositas.“ Ita haec Instructio.

Notavi tamen, non omnia, quae hic sub gravi urgentur, ubique locorum sub gravi urgenda esse, quum pro conditione Urbis quaedam professionem haeresis ejusve favorem expriment, aut gravia pericula inducant, quae, mutatis circumstantiis, magis innoxia esse possunt.

se relinquere tamen usum rei, simpliciter venditae, conscientiae emptoris. Ejusmodi gravis causa esset, si venditor denegatione rei periculum incurreret multos emptores a se avertendi.

Item causa gravis accedere debet, si agitur de rebus, quae in se usum bonum omnino determinatum tantum habent, qui relate ad emptorem prorsus excluditur, neque intendi ab eo potest, e. g. hostias in ecclesia catholica usitatas ministro acatholico vendere, ad suum ritum iis usuro.

10. Licetne acatholicis conferre pecuniam ad templa, scholas, instituta haereticorum?

R. 1) Ad ea, quae *religiosa* instituta alicujus sectae sunt aut religioni ⁶⁶⁰ subjecta, sponte conferre pecuniam, a formali cooperatione excusari nequit. Judico igitur, id peioris conditionis esse, quam ejusmodi instituti aedes construere; quia qui pecuniam confert, causam ipsam per se formaliter protegit et fovet, qui aedes construit, materialiter tantum juvat.

R. 2) Verum si ex aerario publico subsidia consueverunt dari confessionibus diversis pro rebus ad cultum religiosum spectantibus: deputati etiam catholici, qui haec decernunt, excusari possunt ex gravi causa boni promovendi communis seu avertendi damni a re catholica, quando aliquo modo declarant vel ostendunt, se has pecunias concedere acatholicis non *ad cultum acatholicum* seu *ut asseclis sectae*, sed *ut concivibus*, quo hi pro arbitrio suo bonos fines promovere possint. Cum tali restrictione et in iis adjunctis cooperatio evadit materialis tantum, ex gravi causa publica a peccato immunis.

R. 3) Ita etiam aliquando homo privatus conferre potest, vix quidem ad templum aut institutum formaliter religiosum, tamen facilius ad institutum, quod ex se finem honestum a diversitate religionis non necessario dependentem prosequitur, ut educationem, curam aegrotorum, pauperum etc., etsi praevideatur, fore ut finis illius prosecutio secundum sectae religionem dirigatur. Quare si rogaretur pecunia ad aedificandam scholam protestanticam, deberet quidem vir catholicus declarare, se ad hunc praecise finem non esse collaturum, tamen concivibus suis etiam acatholicis se libenter pecuniam velle conferre: hoc dico ex *gravi* causa licere, si 1) finis *instructionis* principalis est, ad quem petitur pecunia, non protestantismi divulgatio; 2) si donum collatum etiam *publice sic consideratur*, non autem tamquam causae protestanticae favor ab aliis, qui audiunt, concipitur, aut a donatariis proclamatur.

Quoniam vero Romae adjuncta prorsus alia fuerunt et sunt, facile intelligitur, ibi ejusmodi pecuniarum collationem non posse non procedere ex interno falsae sectae favore aut liberalismi religiosi professione, aut saltem ex amoris in ejusmodi perversam doctrinam ostentatione: quae omnia intrinsecus mala esse patet. Hinc severa similis rei prohibitio in *Instructio*.

11. Utile videtur hic subjicere, quae in re simili a Gallo „*Suppetitiae Miss.*“ ⁶⁶¹ tom. 1 pag. 199 afferuntur (ad cas. XX), vid. pecuniam conferre ad festivitatem in se supersticiosam non licere unquam, licere autem, si cogaris, ad festivitatem occasione superstitionis celebrandam, si pecunia collecta ad res indifferentes, convivia impendatur, etsi pars pecuniae forte superstitioni serviat. „Jacobus, idoli festo occurrente, paucos nummos in capita descriptos contribuere adigitur; secus ethnici res suas vi arripient.“ Resp. Pecuniam (quae hic per modum tributi solvitur), si partim in ea, quae superstitionem prae se ferunt, partim in alia suaapte natura licita, ut convivia, pauperum levamen erogatur, fas erit contribuere. Quod comprobatur ex

responso S. C. de prop. F. a. 1816 dato, quo permittebatur christianis solvere quoddam tributum, quod inter Sinas exigebatur a quolibet, qui forum frequentabat, quodque saepe in res superstitiosas impendebatur; imo non obstare, quod tributum illud *pecunia thuris* vocabatur, eo quod non jam considerabatur ut pecunia idolo oblata, sed ut civilis exactio, neque thuris concrematio pro honore exclusive divino seu superstitioso habebatur: addebat tamen responsum „praesertim protestatione praemissa“, quo indicaret, pro adjunctis hanc *necessariam* esse, ne collatio pecuniae tamquam idoli cultus videretur. — Similiter anno 1840 S. C. fas esse docuit christianis testamento clausulam illam praemitti, quam lex Tunkin., pro valore addi jubebat „pars honorum, quae primogenito assignatur, ut thus adoleat defunctis“: modo ethnici noverint, haec verba non addi superstitiosa mente, sed ut valori testamenti prospiceretur. Nimirum verba illa in se non necessario superstitionem expriment, sed possunt honorem non superstitiosum tum ex se, tum ex mente scribentium et audientium habere.

Idem scriptor pag. 195 exhibet instructionem S. C. de prop. F. a. 1807 ad Vicar. Apost. Sutehuensem datam, qua declaratur:

a) conducere praedium ad idoli templum pertinens, licere, praesertim si ratio consona contractus concurrat;

b) pretium conducti praedii solvere, debitum justitiae esse, etiamsi putet conductor, delubri causa pecuniam solutam impensum iri;

c) scandalum, si quod fortasse christianis ex ea re oriatur, contestatione et instructione eorum, qui ex ignorantia id illicitum habeant, auferendum esse; pharisaicum scandalum contemnendum;

d) verum si ex frequentiore communicatione cum ethnicis conductori scandalum seu perversionis periculum oriatur, efficiendum esse, ut a praediis illis conducendis absteineat.

662 12. Licetne opus religioni odiosum et illicitum propriae conscientiae salvandae causa in alios rejicere?

Sic proponit Gallo l. c. p. 186, num christiani, qui permixtim cum ethnicis sese operibus publicis perficiendis locaverunt, possint, quando inter opera praestanda etiam superstitiosa occurrunt, cum ethnicis pacisci, ut, his operibus omissis, sibi pro aliis laborare liceat, superstitiosa ethnicis relinquentes. R. ex Resp. S. C. d. prop. F. a. 1841 ad Vicar. Apost. Tunk. Occid. *licere* sic pacisci, ut sibi liceat abstinere ab operibus superstitiosis, neve in illis occasionibus a paganis inquietentur aut mandarinis prodantur, etsi praevideant, ethnicos illa opera superstitiosa in se assumpturos esse: sed *non licere* circa ipsum opus superstitiosum id pacisci, ut alii (ethnici) pro ipsis hoc opus exerceant. In posteriore agendi ratione esse petitionem rei illicitae, in priore solum permissionem. — Sapienter tamen notat doctus ille scriptor, Christifideles etiam in posteriore agendi modo subjective vix peccare, quum rudiores homines discrimen vix capiant, ipsique agant optima fide.

Haec applicari possunt ad aliam rem, nostro tempore non inusitatam, num vid. iudex catholicus, ne contra conscientiam suam agere cogatur, pro iis diebus, quibus e. g. contra sacerdotes in iudicio agitur legum politico-religiosarum (sume leges *Majas* in Germania) violatarum reos, cum collega acatholico convenire possit, ut hic *in illa causa* suas vices suppleat, ipse ejus vices postea suppleturus. Respondendum est: *haec* rogare, aut *sic* cum collega convenire, objective illicitum est; si vero in illa petitione vel conventionem abstrahi potest a materia tractanda v. g. quod plures etiam aliae causae tractantur, haec petitio non est intrinsecus mala: videndum igitur est, quam gravis sit ratio, et quam probabile fortasse sit, alteri

praeberi ansam ad peccatum materiale tantum. Licet etiam catholico iudici praesidentem adire, eumque rogare vel cum eo pacisci, ut pro ipsis illis diebus, quibus talis causa legum Majorum agatur, sibi parcat atque aliis potius diebus suam operam assumat. Videlicet rogare possum, *ne ego assumar* — quod ille, quem rogo, et potest et debet facere —: sed rogare non possum, *ut alter assumatur* — quod ille, quem rogo, licite facere nequit. At *permittere*, ut me eximens simul etiam alterum assumat, ex gravi causa utique possum.

13. Gravissima, de qua quaeri debet cooperatio ea est, quae versatur 663 circa libros, scripta, ephemerides fidei contraria: est autem multiplex.

1) Ejusmodi scripta sive componere, sive imprimenda vel divulganda suscipere prorsus illicitum est, neque lucri cessatio, gravisve damni timor excusare potest. At si tandem publici juris facta sunt, licet utique illa vendi iis, qui talium librorum legendorum licentiam habent, vel quos hanc licentiam habere jure sumitur¹.

2) Ejusmodi libris sive scriptis imprimendis operam suam proxime praestare, ut collocando characteres, si res ipsa displicet, non est formalis cooperatio per se, neque cooperatio ad id, quod usum non malum habere nequeat.

Librorum enim haereticorum usus ille esse *potest*, ut cognoscatur et impugnetur haeresis. Verum quia ille usus apud paucos re ipsa adest, apud multos pessimus usus cum ingenti damno obtinet: causa *valde gravis* requiritur, ut haec proxima cooperatio sit licita. Normam habes ex *Instructione Vic. gen. Urbis*⁴ supra allata, ex qua dimissio e famulatu communiter ne tanta quidem causa censetur esse, quae ab excommunicatione excuset, multo minus ea, quae a peccato gravi possit excusare.

Dixi *communiter*⁴: nam pro specialibus circumstantiis fortasse ita gravis evadere potest, ut *pro brevi tempore* excuset in iis locis, ubi ex tali libro causa fidei non notabiliter pejor redditur. Cf. Laymann *de carit.* cap. 13 n. 5.

At si directe omnis religio Deusque ipse contumeliis afficitur, non video, quomodo tale scriptum ullum usum bonum habere possit, quo unquam illius impressio licita fiat.

3) Qui remotiorem laborem in typographica officina praestant, ut qui chartam praeparant, aut famulus, qui librum emptum domino defert: ex causa mediocriter gravi ad tempus excusari videntur. At inducendi sunt, ut data occasione alium dominum, cui operam suam locent, quaerant.

¹ In regionibus, ubi catholicorum est longe minima pars populi, ut in America, Anglia, potest confessarius incidere in librarium catholicum, qui quaerat, utrum sibi liceat libros precarios, biblia acatholicorum vendere.

R. 1. Ejusmodi libros exponere atque emptores allicere, plane formalis cooperatio est ad rem objective illicitam, ideoque prorsus interdicenda.

R. 2. Etiam tantummodo venales habere illos libros, catholico viro jam propter solas ecclesiasticas leges censuram infligentes non licet; neque videtur practice cogitari posse tanta necessitatis ratio, quae titulo gravissimi damni vel metus in singulari casu excuset.

R. 3. Imo librarius ne iis quidem, qui postulent, ut sibi procuret illos libros, indiscriminatim obsecundare potest: nam etsi, quando emptores remittit et ad alios ire sinit, sibi damnum creet seu lucrum cessans, haec tamen sufficiens ratio non est, nisi accedant damna longe graviora. — In dubiis consilium capiat ecclesiastici Superioris.